

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

O'zbekiston
Milliy Pedagogika
Universiteti

№3(2)
2026

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

*Elektron nashr. 170 sahifa,
16-mart, 2026-yil.*

BOSH MUHARRIR:

Karimova E'zoza Gapirjanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Sh. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F. O. – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Doniyorov S. M. – "Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari nomzodi (PhD)
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor o'g'li – Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G'. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Abdullayeva N. Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Mirzayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the Editorial Board of the newspapers "Yangi Uzbekiston" and "Pravda Vostoka", Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Philological Sciences (PhD)

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

Vakhobov Anvar Abdusattor oglu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№C-5669363** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

Katta guruh tarbiyalanuvchilarida kasb haqidagi dastlabki tasavvurlarni shakllantirish metodikasini innovatsion ekotizim sharoitida takomillashtirish	18
Uralova Fotima Baxtiyor qizi	
Malakali sportchilarning kommunikativ qobiliyatlarini takomillashtirishda sotsiologik yondashuv (gandbolchilar misolida).....	23
G. A. Valiyeva	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida motor alaliyali bolalarni ruhiy va nutqiy rivojlantirish usullari	27
Suyunova Surayyo Ulash qizi	
Sog'lom bola ekotizimining asoslari: ovqatlanish, immunitet va rivojlanish	31
Israilova Xusnida Adilovna	
Mobil ilovalar yordamida mustaqil o'qishni rivojlantirish	37
Raximova Feruza Najmiddinovna	
Biologiya darslarida muammoli ta'lim texnologiyasini qo'llash orqali mantiqiy fikrlashni rivojlantirish	42
Dauekeeva Gulistan Orinbaevna	
Talabalarga ingliz tilidagi matnlarni kommunikativ metod yordamida o'qish texnikasini takomillashtirish usullari	46
Mo'minova Mahliyo Axrorjonovna	
Velosiped haydashning afzalliklari.....	49
Raxmonova Go'zal Bobir qizi	
Компетентностный подход как стратегическая основа модернизации образования и его реализация в преподавании русского языка как иностранного в Узбекистане	54
Мирзакбарова Севда Бахиддиновна	
Umumta'lim maktablarida texnologiya fani mashg'ulotlarini tashkil etishning zamonaviy yondashuvlari va metodlari.....	58
Ziyamova Gulbaxor Tulabayevna	
Типы аббревиации в русском и узбекском языках: сравнительно-типологический анализ.....	62
Рахмонова Бахтигул Пайзилловна	
Maktabgacha ta'limda nutqni rivojlantirish jarayonida didaktik o'yinlardan foydalanish metodikasi	65
Abidjonova Mushtariybonu Qobiljon qizi	
Tarbiyaviy tadbirlarni samarali tashkil etishda maktabgacha ta'lim tashkiloti va ota-onalarning o'zaro hamkorlik masalalari.....	71
Sanayeva Surayyo Bobonazarovna, Jabborova Shaxina G'affor qizi	
Qadriyatli yondashuv asosida talabalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash mexanizmlarini takomillashtirish ..	76
G'aybullayev Quvonchbek G'olibovich	
Maktab o'quvchilarida stressga barqarorlik namoyon bo'lishining psixologik tahlili	83
Ismoilova N. Z.	
Yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda milliy qadriyatlarning o'rni.....	87
Karshiyev Jaxongir Abdirayimovich	
Funksional savodxonlikni rivojlantirishda o'qish savodxonligining o'rni va ahamiyati	91
Xatamova Munisa Mamadulla qizi	
Transformatsiyalash tizimi asosida o'quvchilarning loyihalash kompetensiyalarini rivojlantirish samaradorligi	95
Jurayeva Zulayxo Islomovna	
Zamonaviy boshqaruv nazariyalarida rahbar muloqoti (transformatsion, kommunikativ va ishtirokchi boshqaruv yondashuvlari asosida).....	102
Islamova Difuza Dilshodovna	

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida pedagogik kompetentlikni tabaqalashgan yondashuv asosida rivojlantirish mazmuni	107
Begmatova Nasiba Mengnarovna	
Bo'lajak maxsus pedagoglarni inklyuziv ta'limda subyektlar faoliyatini o'rgatish metodikasi	112
Dilshodov Abrorjon Dilshodjon o'g'li	
Pre-Reading Activities to Enhance Foreign Language Reading Comprehension: Reading "The Adventures of Tom Sawyer" in 10–11 Grades	118
Djumaniyazova Zulfiya Kaliyevna	
Nutq aktlarini o'rgatishda autentik materiallardan foydalanishning metodik imkoniyatlari (filologik yo'nalish talabalari misolida)	122
Fayzulloeva Chevar G'ayrat qizi	
Yangi O'zbekistonda talaba-yoshlarni milliy yuksaltirishda jadid-marifatparvarlari ilgari surgan g'oyalarning o'rni va roli	125
Mamadaliyev Abduvoxid Maxsitaliyevich	
Gimnastikaning O'zbekistonga kirib kelish va rivojlanish tarixi	128
N. Q. Mamasidova	
Uglevodorodlar tarkibini aniqlashda massa ulushiga asoslangan reflektiv yondashuv (7-9-sinflar misolida)	131
Maxamadiyev Sharofiddin Jumaboyevich, Smanova Zulayxo Asanaliyevna	
Screencasting materiallarini yaratish va ularni o'quv jarayonida qo'llash	134
Maxmudova Dilfuza Meliyevna, Ergashov Niyozxon Ilyozxon o'g'li	
Maktabgacha yoshdagi bolalarda so'z shakllanishini psixolingvistik asoslari	137
Moxirabonu G'aniyeva Adxam qizi	
Maktabgacha ta'limdagi muammolar va yechimlar: o'zbekiston respublikasi tajribasi	140
N. Sh. Miryusupova	
Interaktiv kartografik resurslar va ularning ta'lim jarayonida qo'llanilishining didaktik, kognitiv hamda metodik asoslari	143
Olimova Aziza Abdullayevna	
Mentorlik tizimining tarixiy ildizlari va rivojlanish bosqichlari	147
Oxunova Dilnoza Qaxxorjonovna, Abdumannonova Durdonaxon Shuxratjon qizi	
Talabalarning psixologik holati va stress omillarining prokrastinatsiyaga ta'siri hamda mustaqil ta'lim faoliyatini qo'llab-quvvatlash usullari	150
Razakov Farxod Kuvondikovich, Rajabov Hikmat Toshevich	
Talabalarni stulda o'tirgan qiyofachi portreti ranglavhasini ishlashga o'rgatish metodikasi	154
Sadatov Chori Xolmuradovich	
Organik kimyo fanini o'qitishda teskari ta'lim va texnologiyalarning ahamiyati	158
Umrbekova Maftuna Ulug'bek qizi, Babanazarova Ayzada Omirbaevna, Abdulkakimova Gulziyba Ziyatdinovna	
Duduqlanishni bartaraf etishda kompleks metodlarini qo'llashning samaradorligi	162
Xasanova Barnoxon Abdusattor qizi	
Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik kompetentligini takomillashtirish	165
Xolbozorova Nasiba Xolbozar qizi	
Проектирование персонализированных образовательных сценариев в дошкольном образовании средствами генеративного искусственного интеллекта	168
Пак Диана Александровна	

FUNKSIONAL SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISHDA O'QISH SAVODXONLIGINING O'RNI VA AHAMIYATI

Xatamova Munisa Mamadulla qizi

A. Avloniy nomidagi Pedagogik mahorat milliy instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: O'qish savodxonligi va funksional savodxonlikning o'zaro bog'liqligi hamda ularni ta'lim jarayonida shakllantirish masalalari tahlil qilinadi. O'qish savodxonligi shaxsning matnni tushunish, tahlil qilish va baholash qobiliyati sifatida talqin qilinib, funksional savodxonlikni rivojlantirishning muhim poydevori ekani ilmiy jihatdan asoslanadi. PISA, PIRLS va TIMSS kabi xalqaro baholash dasturlarining talablari o'rganilib, zamonaviy ta'lim jarayonida kontekstual va interfaol yondashuvlarning ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, o'qish savodxonligini rivojlantirish orqali o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish hamda axborot bilan samarali ishlash kompetensiyalarini shakllantirish imkoniyatlari ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: o'qish savodxonligi, funksional savodxonlik, kontekstual yondashuv, PISA, PIRLS, tanqidiy fikrlash, kompetensiya, interfaol metodlar, axborot bilan ishlash, XXI-asr ko'nikmalari.

Abstract: The relationship between reading literacy and functional literacy, as well as the issues of their development in the educational process, are examined. Reading literacy is interpreted as the ability to understand, analyze, and evaluate texts and is considered a fundamental basis for the development of functional literacy. The requirements of international assessment programs such as PISA, PIRLS, and TIMSS are analyzed, highlighting the importance of contextual and interactive approaches in modern education. The development of reading literacy is shown to enhance students' critical thinking, independent decision-making, and effective information-processing skills.

Key words: reading literacy, functional literacy, contextual approach, PISA, PIRLS, critical thinking, competencies, interactive methods, information processing, 21st-century skills.

Аннотация: Рассматривается взаимосвязь читательской грамотности и функциональной грамотности, а также вопросы их формирования в образовательном процессе. Читательская грамотность интерпретируется как способность понимать, анализировать и оценивать текст и рассматривается как основа развития функциональной грамотности. Проанализированы требования международных оценочных программ PISA, PIRLS и TIMSS, раскрыта значимость контекстного и интерактивного подходов в современном образовании. Показано, что формирование читательской грамотности способствует развитию у учащихся критического мышления, навыков самостоятельного принятия решений и эффективной работы с информацией.

Ключевые слова: читательская грамотность, функциональная грамотность, контекстный подход, PISA, PIRLS, критическое мышление, компетенции, интерактивные методы, работа с информацией, навыки XXI-го века.

KIRISH

XXI asrda inson hayoti turli sohalardagi tezkor o'zgarishlar, axborot oqimining keskin ortishi va zamonaviy texnologiyalar ta'siri ostida kechmoqda. Bunday sharoitda har bir kishining shaxsiy va ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi, zamon bilan hamnafas bo'lishi uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalardan biri bu – funksional savodxonlikdir. Funksional savodxonlik faqatgina o'qish va yozishni bilish emas, balki o'rganilgan bilimlarni amaliy hayotda qo'llay olish, muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish, turli matnlarni tushunish, tahlil qilish va ularga munosabat bildirish layoqatidir.

Funksional savodxonlik bugungi zamon sharoitida nafaqat shaxsiy muvaffaqiyat, balki butun jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri sifatida qaralmoqda. Ushbu savodxonlik turi insonlarning o'z hayotiy ehtiyojlarini mustaqil qondira olishiga, axborot bilan to'g'ri ishlashiga, huquq va majburiyatlarini anglay olishiga, ijtimoiy muhitda samarali muloqotga kirisha olishiga xizmat qiladi. Bu savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan jamiyatda demokratik qadriyatlar mustahkamlanadi, iqtisodiy faollik oshadi, ijtimoiy barqarorlik ta'minlanadi.

Xalqaro miqyosda olib borilayotgan PISA, PIRLS, TIMSS kabi baholash dasturlarining markazida aynan funksional savodxonlik turgani bejiz emas. Chunki bu baholashlar o'quvchining faktlarni yod olganligidan ko'ra, bilimlarni hayotda qanday tatbiq eta olishini, matnli axborot bilan ishlay olish, muammoni tahlil qilish, xulosa chiqarish, baholash, muloqotga kirishish kabi yuqori darajadagi tafakkur faoliyatini o'lchaydi. Shuning uchun ham ta'lim sifati haqida gap ketganda, faqat darsliklar va test natijalarini emas, balki o'quvchining funksional savodxonlik darajasini aniqlash muhim bo'lib qolmoqda.

Jumladan, ona tili va adabiyot fanlari doirasida o'quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar mavjud. Bu fanlar nafaqat til qoidalarini o'rgatish yoki badiiy asarlarni yod olish bilan cheklanmaydi, balki o'quvchilarning real hayotiy vaziyatlarda mustaqil va asosli fikr yuritish, o'z fikrini mantiqan izchil bayon etish, yozma hamda og'zaki nutqni muloqot maqsadlariga muvofiq tarzda shakllantirish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, o'qish savodxonligi – ya'ni matn mazmunini anglash, asosiy g'oyani ajratib olish, muallifning pozitsiyasini tushunish va unga baho bera olish qobiliyatlari – ona tili va adabiyot ta'limining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu bois bu fanlar orqali o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, mantiqiy tahlil va ijtimoiy jarayonlarga ongli yondashuv kabi XXI-asrga xos ko'nikmalarni shakllantirish imkoniyati paydo bo'ladi. Bu esa ularning nafaqat o'quv jarayonida, balki kundalik hayotda ham faol, savodli va ongli ishtirokchi sifatida kamol topishini ta'minlaydi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

PISA tadqiqotida "o'qish savodxonligi – bu insonning yozma matnlarni tushunish va ulardan foydalanish qobiliyati, ular haqida o'ylash va o'qish orqali o'z maqsadlariga erishish, bilim va imkoniyatlarini kengaytirish, ijtimoiy hayotda ishtirok etish" deb ta'riflangan. Bu yerda "o'qish" tushunchasi nafaqat matnni o'qib, uning mazmunini tushunish sifatida, balki kengroq funksional kontekstda – o'qilgan narsalar haqida fikr yuritish va o'qilganlardan o'z shaxsiy hamda jamoat maqsadlariga erishish uchun foydalanish imkoniyati sifatida belgilangan.

O'zbekistonda xalq ta'limi tizimida o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish, o'qitish jarayonining davlat ta'lim standartida belgilangan eng quyi malaka talablarining bajarilganlik darajasini baholash hamda ushbu jarayonda qo'llaniladigan savol va topshiriqlar metodikasi masalalari bo'yicha ko'plab olimlar tomonidan tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, D. Mamadjonova o'zining "PISA tadqiqotlari haqida ma'lumot va topshiriqlar" nomli qo'llanmasida tabiiy fanlar ustuvorligi doirasidagi o'ziga xosliklarga to'xtalib o'tgan. Milliy adabiy ta'lim metodikasi ilmda Q. P. Husanboyeva "Boshlang'ich sinflarda adabiyot o'qitish metodikasi" darsligida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish, o'quvchining fikr mustaqilligi hamda ma'naviy sifatlarini shakllantirish va rivojlantirishdagi o'rni haqida batafsil izlanish olib borgan. Shuningdek, o'qish savodxonligiga oid ayrim tushuncha va metodik qarashlar N. A. Nasriddinovaning "Umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini shakllantirish metodikasi" mavzusidagi dissertatsiyasida kompleks yondashuv asosida ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Albatta, ko'nikma shakllanishi uchun vaqt va mashq talab etiladi. Ushbu ilmiy ishlar kelajakda PISA tadqiqoti ishtirokchisini tayyorlashga katta hissa qo'shadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Bugungi kun ta'lim jarayonidan talab shunchaki bilimga ega bo'lgan o'quvchini emas, balki mustaqil fikrlay oladigan va hayotda o'z yo'lini topa oladigan insonni yetishtirishdir. PISA tadqiqoti ana shu tayyorgarlik darajasini o'lchaydi. Agar o'quvchi 9-yillik yoki 11-yillik ta'limdan keyin oddiy ma'lumotni izlab topa olmasa, shaxsiy hujjatni to'ldira olmasa yoki o'qigan matnini anglab yetmasa – demak, ta'lim jarayoni yetarli samara bermagan hisoblanadi.

Savodxon bo'lish biror fan bo'yicha darslikdagi materialni bilish bilangina cheklanmaydi. Masalan:

- Funksional o'qish savodxonligi** – matndan kerakli ma'lumotni topish va uni tahlil qilish;
- Funksional matematika savodxonligi** – kundalik xarajatlarni hisoblash, kredit stavkalarini solishtira olish;
- Funksional tabiiy fan savodxonligi** – sog'lom turmush tarzi hamda atrof-muhit muammolarini tushunish.

PISA testlari aynan shu ko'nikmalarni aniqlashga qaratilgan. Shu sababli ular funksional savodxonlik darajasining bevosita ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'quvchilarda o'qish savodxonligini shakllantirish ularning intellektual, muloqot va amaliy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Ta'limning barcha bosqichlarida, ayniqsa umumiy o'rta ta'lim tizimida ushbu ko'nikmaning mustahkam poydevorini yaratish zarur. O'qish savodxonligiga ega o'quvchi

har qanday matnga passiv qabul qiluvchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida yondashadi. U matndan asosiy g'oyani aniqlay oladi, muallif pozitsiyasini tushunadi, dalillarni ajratib baholaydi hamda o'z fikrini shakllantiradi.

1-jadval: O'qish savodxonligi shakllantiradigan kompetensiyalar

Kompetensiya turi	Mazmuni
Axborotni izlash	Matndan kerakli ma'lumotni topish
Tushunish va talqin qilish	Matn mohiyatini anglash va uni o'z so'zlari bilan ifoda qilish
Tahlil qilish	Matndagi bog'liqlik va asosiy g'oyani aniqlash
Fikr bildirish	Matnga asoslanib o'z fikrini asosli tarzda ifoda qilish
Hayotda qo'llash	O'qilgan axborotni real vaziyatda qo'llay olish

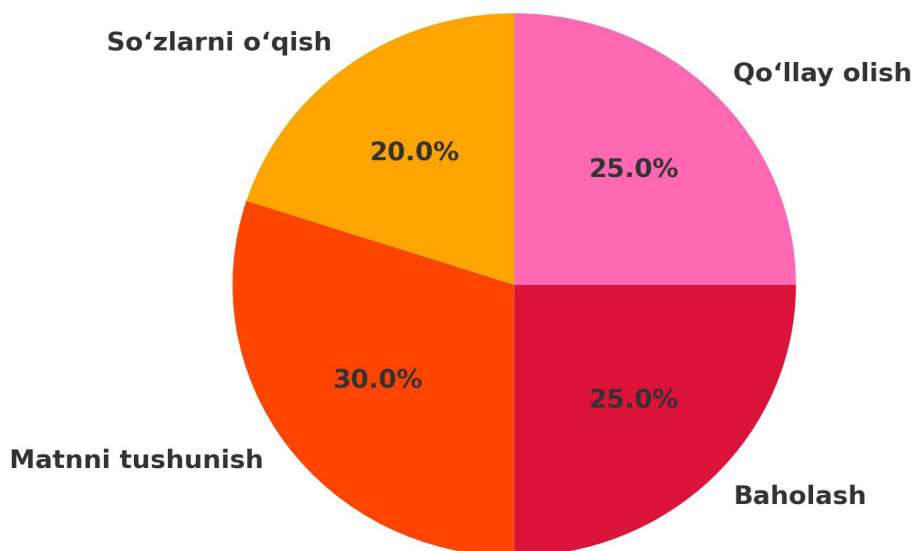
Ushbu ko'nikmalar o'quvchiga nafaqat ona tili va adabiyot fanida, balki boshqa barcha fanlarni ham muvaffaqiyatli o'zlashtirishda yordam beradi. Masalan, tabiiy fanlarda murakkab matnli masalalarni tushunish, tarix fanida hodisalar orasidagi sabab-oqibat bog'liqligini aniqlash, matematika fanida masala shartini to'g'ri anglash kabi holatlar bevosita o'qish savodxonligiga bog'liqdir. Shu bois zamonaviy ta'lim tizimida o'qish savodxonligi asosiy kalit kompetensiya sifatida qaralmoqda.

O'quvchida o'qish savodxonligini shakllantirishning eng samarali yo'li – uni dars jarayonida faol ishtirok etuvchi shaxsga aylantirishdir. An'anaviy o'qitish usullarida o'quvchi ko'pincha passiv tinglovchi bo'lsa, interfaol va kontekstual yondashuvlar orqali u fikrlovchi, izlovchi hamda baholovchi shaxs sifatida rivojlanadi. Masalan, matn asosida Venn diagrammasi tuzish, klasterlar chizish, sabab-oqibat jadvalini tuzish kabi topshiriqlar o'quvchining o'qiganini chuqur tahlil qilishiga yordam beradi. Bundan tashqari, matn asosida savol-javob, munozara, roli chiqish kabi faol metodlar ham ushbu yo'nalishda samarali hisoblanadi.

Yana bir muhim jihat shundaki, o'qish savodxonligi o'quvchining tanqidiy fikrlash qobiliyatini shakllantiradi. Bu esa nafaqat ta'lim jarayonida, balki hayotiy vaziyatlarda ham to'g'ri qaror qabul qilish uchun zarurdir. Dori vositalarining yo'riqnomasi, davlat hujjatlari, onlayn maqolalar, yangiliklar – bularning barchasi o'qish savodxonligi shakllanmagan inson uchun murakkab va tushunarsiz bo'lib qoladi. Shu sababli bu ko'nikma shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy faollikning muhim omili hisoblanadi.

Shuningdek, o'qish savodxonligi o'quvchilarda madaniy ong va axborot madaniyatini ham shakllantiradi. O'quvchi o'qigan matnni nafaqat anglaydi, balki uni baholaydi, boshqa manbalar bilan solishtiradi va yolg'on axborotlarni tanib olishga harakat qiladi. Bu esa ayniqsa raqamli asrda – ijtimoiy tarmoqlar va internet axborotlaridan foydalanish davrida juda muhim ko'nikmadir.

Ta'lim jarayonida o'qish savodxonligini shakllantirishda o'qituvchining roli ham alohida ahamiyatga ega. O'qituvchi har bir mavzuni o'quvchining tafakkur doirasiga mos tarzda tushuntirishi, matn tanlashda o'quvchining yoshi, tajribasi va qiziqishini hisobga olishi hamda topshiriqlarni real hayot bilan bog'lashi zarur. Shuningdek, o'qituvchi o'quvchining matn bilan ishlash jarayonidagi faoliyatini kuzatib, zarur bo'lganda yo'naltirib borishi lozim.

1-rasm: O'qish savodxonligining tarkibiy qismlari va ularning ulushlari

O'qish savodxonligi funksional savodxonlikning negizi hisoblanadi. O'quvchi dastlab o'qish orqali ma'lumotni tushunadi, keyinchalik esa uni real hayotga tatbiq qiladi. Bu ikki ko'nikma orasidagi bog'liqlik quyidagicha ifodalanadi:

1. **O'qish savodxonligi** – bilim olishning birinchi bosqichi;
2. **Funksional savodxonlik** – o'sha bilimni hayotda qo'llash bosqichi.

Masalan, o'quvchi darsda "Energiya tejamkorligi" haqidagi matnni o'qib, undan asosiy g'oyani tushunsa (o'qish savodxonligi), keyinchalik uyida elektr asboblardan oqilona foydalanishni boshlasa (funksional savodxonlik), bu bilim real hayotda qo'llanilgan bo'ladi.

Agar o'qish savodxonligi shakllanmagan bo'lsa, funksional savodxonlik ham yuzaga chiqmaydi. Chunki hayotda turli matnlar – tibbiy yo'riqnoma, mehnat shartnomasi, bank ko'rsatmasi, transport jadvali, ijtimoiy tarmoqdagi axborotlar – inson tomonidan o'qilib, tushunilishini talab etadi. Inson bu matnlarni anglamasa, ular asosida to'g'ri qaror qabul qila olmaydi. Bu esa uning iqtisodiy, ijtimoiy va shaxsiy hayotida muammolarni keltirib chiqaradi.

O'qish savodxonligi va funksional savodxonlik o'rtasidagi bog'liqlikni yanada chuqurroq tushunish uchun quyidagi vaziyatni ko'rib chiqish mumkin: o'quvchi "Qanday qilib telefonni to'g'ri quvvatlash kerak?" mavzusidagi matnni o'qidi. U matndan asosiy tavsiyalarni ajratdi (o'qish savodxonligi) va keyinchalik telefonni uzoq muddat samarali ishlashi uchun to'g'ri quvvatlay boshladi (funksional savodxonlik). Demak, o'qilgan axborot real hayotda foydali natija berdi.

Shuningdek, ushbu bog'liqlikni rivojlantirish uchun ta'lim jarayonida:

- hayotiy mazmunga ega matnlar bilan ishlash;
- kontekstual topshiriqlarni berish;
- matn asosida amaliy topshiriqlar tuzish;
- o'quvchilarni turli vaziyatlarda qaror qabul qilishga o'rgatish zarur.

O'quv dasturlarini ishlab chiqishda ham ushbu ikki savodxonlik turini uyg'unlashtirish muhimdir. Ona tili, adabiyot, biologiya, geografiya kabi fanlarda beriladigan matnlar shunchaki ma'lumot manbai bo'lib qolmasdan, balki o'quvchini fikrlashga undovchi va hayotga tayyorlovchi vosita sifatida xizmat qilishi kerak. Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim jarayonida multimodal matnlar – ya'ni rasm, grafik, jadval va infografikalar bilan boyitilgan materiallar ham keng qo'llanilmoqda. Bunday matnlar o'quvchining fikrlash jarayonini faollashtiradi, tafakkurini kengaytiradi hamda uni real vaziyatlarga yaqinlashtiradi. Natijada o'quvchi matnni nafaqat tushunadi, balki uni tahlil qiladi va o'z faoliyatida qo'llashga intiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, o'qish savodxonligi va funksional savodxonlik o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, biri ikkinchisini ta'minlab beradi. O'qish savodxonligi – bilim manbai bo'lsa, funksional savodxonlik – o'sha bilimni hayotda foydali qo'llay olish qobiliyatidir. Bu ikki ko'nikma zamonaviy ta'limning asosiy tayanch ustunlaridan biri bo'lib, ularni baravar rivojlantirish o'quvchini ijtimoiy faol, mustaqil qaror qabul qiluvchi hamda axborotga ongli munosabatda bo'luvchi shaxs sifatida shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ismailov A. va boshq. Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholash. – Toshkent: Sharq, 2019.
2. Qosimova K. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent, 2009.
3. O'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta ta'lim strategiyasi muammolari va ta'lim mazmunining yangi modellari, ularni tatbiq etish yo'llari. – Toshkent: Fan, 2005.
4. Safarova R. Ona tili ta'limining yangilangan mazmuni va uning didaktik asoslari. – Toshkent: Fan, 1995.
5. Azizxo'jayev A. A. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2006.

-
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari

AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №3(2)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.